

ԳԱՂՏՆԱԶԵՐԾՎԱԾ ՄԻ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

Ներկայացվող հատվածը ԱՄՆ Կենտրոնական հետախուզական վարչության 1982 հուլիս 19 թվագրյալ «Worldwide Report: Terrorism»՝ շուրջ 200 էջանոց տեղեկագրից է, որ գաղտնագերծվել է 2007-ին: Թարգմանական գլուխները ֆաղված են այլազան օտար աղբյուրներից: Հարավսլավական, գերմանական, ֆրանսիական, իսպանական եւ շվեյցարական նյութերի կողմից 5-ից 27-րդ էջերում «Armenian Affairs» վերտառությամբ գլուխն է, որ վերցված է Թուրան գործակալության 1982-ին՝ Ստամբուլում հրատարակած «Tarihin Işığında Ermeni Dosyası» («Armenian Dossier In the Light of History»․ «Հայկական գործը (թղթածրարը) պատմության լույսի ներքո») գրքից:

Գրքի հեղինակ Քեմալ Անադոլը (1933–2013 թթ.) համացանցում ներկայացված է իբրեւ լրագրող եւ հրապարակախոս: Սակայն առավել հավանական է, որ նա, առնվազն, լուրջ կապեր է ունեցել թուրքական հատուկ ծառայությունների հետ, եթե խուսափենք *սպասավոր* բառի կիրառությունից: Ի մասնավորի՝ «Ժողովրդավարությամբ» հայտնի իր հայրենիքում Քեմալն ազատ տիրապետում է դատական փակ գորոցներում պահվող նյութերին, տեղեկություններ ունի Ռոֆֆելլեր հիմնադրամի կազմակերպած գաղտնի հանդիպումների մասին (ուր Թուրքիան անգամ հրավիրված չի եղել) եւ այլն:

Թուրք ուսումնասիրողն անդրադարձել է հայ-թուրքական հարաբերություններին, հայկական ցեղասպանությանն ու ահաբեկչական կազմավորումներին, ինչպես եւ եւրոպական երկրների դիրքորոշմանը Հայկական հարցի շուրջ: Տարվելով Հայոց Եղեռնը հերքելու անիրագործելի մտքով՝ Քեմալը չի խորշել պատմական արդարության դեմ մեղանշելուց, անգամ հանդգնել է ֆաղվածաբար հոխորտալ Տիգրան Մեծի դեմ՝ կրկնաբար նրան շփոթելով Տիրան (Տիգրան) Փիլիսոփայի հետ: Այս կարգի օրինակները չենք կարող նպատակադրված գեղծարարություն համարել, որովհետեւ դրանցից «թուրքերի անմեղություն» վերաբերյալ որեւէ շոշոփելի օգուտ չի լինի ֆաղել, այլ ընդամենն ի ցույց է դրվում գրողի տարական տգիտությունը: Պատմությունը կեղծելու բնագոյն արթնանում է, երբ շահադրանքն սկսում է առնչվել Եղեռնին կամ դրան նախորդած տարիներին, Հայքի տարածքում հայոց բնիկ եւ վաղ-վաղնջաբնակ լինելուն: Այստեղ արդեն Քեմալը դիմում է «մաթեմատիկական մանր խորամանկություններին» (ոչ թե հայ բնակչության թիվն է գրանցում, այլ միայն՝ անձնագիր ունեցողներին), հայկական

տեղանուններն է օտար ձեւերով փոխարինում, որ ազգային հետքը ջնջի: Օրինակ, «գլխական սկզբունքայնությամբ հայտնի» իր նախորդներից օգտվելով, մոռացության է տալիս Կարին անունը եւ ջանք ու եռանդ չի խնայում ապացուցելու, որ էրզրումն Արգի Ռում է՝ հույների երկիր: Թողցիկ հայացքով թե՛ այս միտքն առաջինը երկնողը, թե՛ կրկնողը կարող են բավարարված բերել՝ հաշվելով, թե ապացուցեցին, որ այդ տարածքը հայկական բնօրրան չէ: Բայց միեւնույն է՝ կատարյալ երանության համար պետք էր ապացուցել, որ հույներինն էլ չէ երկիրը, այլ թուրքերինը: Այլապես ցանկացած անկողմնակալ ընթերցող պիտի նկատի՝ Հայերին չե՛ք կամենում վերադարձնել իրենց հողերը, ուրեմն տվե՛ք հույներին: Ընդ որում՝ Կարինը հունացնելու անտանելի բեռը «սկզբունքայինները» ստանձնել են Ֆրանսիական հանրագիտարանում գրվածը հերքելու՝ ի սկզբանե ձախույլալ նպատակով՝ ըստ ամենայնի անտեղյակ լինելով, որ հանրագիտարանները լուրջ մարդիկ են կազմում, ոչ թե պատահականության զոհերը: Այստեղ հարկ է նշել մի կարեւոր հանգամանք. ինչպես Քեմալն է սիրով օգտագործել իր նախորդների կեղծիքները, նույն ձեւով իր կիրառած շատ միջոցներ կարելի է գտնել թուրք դիվանագիտական էջերոնի համար նախատեսված՝ «Armenian Claims and Historical Facts: Questions and Answers» (Հայկական պահանջատիրություն եւ պատմական փաստեր. Հարցեր եւ պատասխաններ) ուղեցույց-գրքույկում*, որ պետք է օգնի խուսափել իրենց համար տհաճ հարցերից: Ինչեւէ, վերետուր բերված ու նմանատիպ այլազան դեպքերով կարող ենք վստահանալ, որ գլխական առումով աշխատանքը որեւէ հետաքրքրություն չի կարող ներկայացնել, հետեւաբար անիմաստ է տարբեր էջերում հայտնված հերյուրանքներն ուշադրության արժանացնելը, առավել եւս հերքելը: Այն կարող է օգտակար լինել միայն «ինչպես կեղծել պատմությունը» կամ «ինչպես մերժել նշմարտությունը» խորագրերի ներքո:

Փոխարենը Քեմալի աշխատությունը գեղեցիկ կերպով մատնում է, թե հոգեբանական ինչ բարդույթներով ու վախերով են տառապել աշխատանքի հեղինակն ու իր պատվիրատուները: Շարադրանքում գրեթե բոլոր հայերն՝ աշակերտ, ուսանող, դասախոս կամ խանութպան... բոլորը հակաթուրք զինյալներ են կամ ահաբեկիչներ: Այս համապատկերում առանձնակի սարսափ կա հայ հոգեւորականության հանդեպ. եթե մնացյալ հայերը պարզապես ահաբեկիչներ են, ապա հայ հոգեւորականը ոչ թե սովորական ահաբեկիչ է, այլ ահաբեկչության փորձագետ, որ կարող է ցանկացած մեկի «ուղեղը լվանալ» ու դարձնել «թուրքատյաց հմուտ զինյալ»: Հեղինակը փորձել է բացահայտել զինյալներ պատրաստելու հայ հոգեւորականության գաղտնիքը. պարզվում է՝

* *SKU* Center for Strategic Research, Ankara, 2005, 72 էջ:

հոգեւոր դպրոցներում հայ եկեղեցականները Մայրենի լեզու եւ Հայոց պատմություն են դասավանդում աշակերտներին, դասարաններում փակցնում են Հայաստանի ֆարտեզը եւ աննկատ կերպով աշակերտներին վեր են ածում «հմուտ» կամ վարժ «գինյալների», ու թերեւս դա է պատճառը, որ հայոց հոգեւոր դպրոցներից շատերը վարժարան են կոչվել: Հենց այսպես է Մայրենի լեզվի ու Հայրենի պատմության ուսուցումը անհիմն վախերի պատճառ դարձել: Իսկ ինչ վերաբերում է Մեծ Հայքի ֆարտեզը լսարաններում փակցնելուն, ուրախալի է գոնե, որ Քեմպլը տեղյակ չէ, որ Հայոց պատմությունից բացի՝ հոգեւոր կրթական հաստատություններում նաեւ Համաշխարհային պատմություն են ուսանում՝ համապատասխանաբար փակցնելով աշխարհի ֆարտեզը:

Անհաղթահարելի վախեր են նկատվում նաեւ, երբ հեղինակն արձանագրում է, որ հարուստ հայերը կարիֆալորներին օժանդակելու համար բարեգործական կազմակերպություններ են հիմնում կամ մարզական ակումբներ՝ մարմնակրթության համար: Քեմպլի կանխատեսմամբ հիշյալ կառույցները ահաբեկչական բռնիքներ են: Բայց այդ բոլոր հաստատություններից ամենասարսափելին, թերեւս, Փարիզում գործող գրադարանն է, որ Քեմպլի պատկերացումներին հետեւելով՝ առավել տեղին կլինի բնորոշել իբրեւ «ահաբեկչության ուրջ», որովհետեւ հետազոտողը չի կարողացել երեւակայել, թե իր գիտեցած ահաբեկչությունից բացի՝ ուրիշ ինչով կարելի էր զբաղվել գրադարանում:

Իրենց վախերի աղբյուրը գտնում ենք վերելում հիշատակված ուղեցույցի էջերում. «1973-ից 1986-ն ընկած տասներեփամյա շրջափուլում հայ ահաբեկիչները մոտ 200 գրոհ են կազմակերպել թուրքական դիվանագիտական եւ ոչ դիվանագիտական հաստատությունների վրա»*: ՀԴԲ (FBI-Federal Bureau of Investigation) 1984 թ. սեպտեմբերյան հետազոտության մեջ պատկերացումներ էր բերվող աղյուսակն է**։ Ինչպես կարող ենք տեսնել, գրոհների թիվը կտրուկ տարբերվում է: Սակայն իրենց համար ահագոյուն թիվը չէ, այլ ճշմարտության, պատմականության, մարդկության դեմ գործված մեղքի պատասխանատվության սարսափը:

* * *

Փաստաթղթում հանախ են կիրառված կլոր եւ ուղիղ փակագծերը: Վերջիններս անգլերեն թարգմանողների ընդմիջարկություններն են, ուստի մենք օգտագործել ենք սուր՝ <> փակագծեր: Հեղինակի ծանոթագրությունները

* Անդ, էջ 49:

** Գաղտնագերծել է ԿՀՎ-ն՝ 2009-ին:

A Chronology of Armenian Terrorism, October 1973-June 1984			
Date	Location of Attack	Group/Name Used	Incident Description
1973			
26 October	New York City, United States	Yanikian Commandos	Smoke bomb sent to Turkish Consulate
1974			
26 October	New York City, United States	Yanikian Commandos	Bomb sent to Turkish Consulate
1975			
20 January	Beirut, Lebanon	Prisoner Karekin (Gourgen) Yanikian Group	Bomb discovered at World Council of Churches office
20 February	Beirut, Lebanon	Yanikian Group	Bombing of Turkish Airlines office
22 October	Vienna, Austria	ASALA and JCAG	Assassination of Turkish Ambassador and driver
24 October	Paris, France	ASALA and JCAG	Assassination of Turkish Ambassador
1976			
28 May	Zurich, Switzerland	JCAG	Bombing of Turkish Consulate and a Turkish bank
1977			
14 May	Paris, France	New American Resistance * (NAR)	Bombing of Turkish tourism office
9 June	Rome, Italy	JCAG	Assassination of Turkish Ambassador to the Vatican
1978			
3 January	London, England	NAR	Bombing of Turkish bank
	Brussels, Belgium	NAR	Bombing of apartment of a Turkish Embassy counselor
2 June	Madrid, Spain	ASALA and JCAG	Assassination of brother, wife, and chauffeur of Turkish Ambassador to Spain
6 December	Geneva, Switzerland	NAR	Bombing of Turkish Consulate
17 December	Geneva, Switzerland	NAR	Bombing of Turkish Consulate
1979			
January	Madrid, Spain	JCAG	Bombing of British Airways and TWA offices
8 July	Paris, France	JCAG	Bombing of Turkish tourism office and Turkish labor attache's office
12 October	The Hague, Netherlands	JCAG	Assassination of son of Turkish Ambassador
9 December	Rome, Italy	NAR	Bombing of El Al and British Airways offices, injuring nine
22 December	Amsterdam, Netherlands	JCAG	Bombing of Turkish Airlines office
	Paris, France	Commandos of Armenian Avengers (probably JCAG)	Assassination of Turkish press attache
1980			
19 January	Spain	JCAG	Bombing of British Airways, TWA, Swissair, and Sabena Airlines offices (JCAG later denied responsibility)

15

Secret

Approved For Release 2009/04/22 : CIA-RDP85S00315R000200060002-3

գետեղել ենք վերջում (ինչպես բնագրում է) եւ պահել ենք դրանց համա-
րակալումը: Մեր ծանոթագրությունները դրել ենք տողատակում: Անձանց
եւ կառույցների անունները, որ չենք կարողացել նշտել, ներկայացրել ենք
բնագրային զուգահեռներով:

ԹԱՐԳՄԱՆԻԶ՝ ԱՐՇԱԿ (ԿՐՏՍԵՐ) ՄԱԴՈՅԱՆ

Approved For Release 2009/04/22 : CIA-RDP85S00315R000200060002-3

**A Chronology of Armenian Terrorism,
October 1973–June 1984 (continued)**

Date	Location of Attack	Group/Name Used	Incident Description
1 February	Brussels, Belgium	NAR	Bombing of Aeroflot and Turkish Airlines offices
	Paris, France	NAR	Bombing of Soviet information office
6 February	Bern, Switzerland	JCAG	Attempted assassination of Turkish Ambassador
17 April	Rome, Italy	JCAG	Attempted assassination of Turkish Ambassador to the Vatican
6 October	Beverly Hills, United States	JCAG	Firebombing of Turkish Consul General's residence
12 October	Los Angeles, United States	JCAG	Bombing of Music City Tours
	New York City, United States	JCAG	Bombing of Turkish mission to the United Nations
1 December	Paris, France	JCAG	Bombing of British Airways, Lufthansa, and Sebena Airlines offices
17 December	Sidney, Australia	JCAG	Assassination of Turkish General Consul and bodyguard
1981			
2 April	Copenhagen, Denmark	JCAG	Attempted assassination of Turkish labor counselor
13 June	Anaheim, United States	JCAG	Bombing of Anaheim convention center
20 November	Los Angeles, United States	JCAG	Bombing of Turkish Consulate
1982			
28 January	Los Angeles, United States	JCAG	Assassination of Turkish Consul General
22 March	Cambridge, United States	JCAG	Bombing of Turkish Consulate
8 April	Ottawa, Canada	ASALA and Armenian Liberation Front (probably linked to JCAG)	Attempted assassination of Turkish Commercial Counselor
24 April	Cologne, West Germany	NAR	Attempted bombing of Turkish bank
	Dortmund, West Germany	NAR	Bombing of Turkish bank
4 May	Boston, United States	JCAG	Assassination of the honorary Turkish consul
27 May	Ottawa, Canada	JCAG	Assassination of Turkish military attache
7 June	Lisbon, Portugal	JCAG	Assassination of Turkish attache and wounding of wife, who later died
9 September	Burgas, Bulgaria	Combat Units of Justice Against Armenian Genocide (probably JCAG)	Assassination of Turkish administrative attache
22 October	Boston, United States	JCAG	Attempted bombing of honorary Turkish Counsel (alleged member of JCAG arrested aboard aircraft in Boston)
1983			
9 March	Belgrade, Yugoslavia	JCAG	Assassination of Turkish Ambassador to Yugoslavia
14 July	Brussels, Belgium	ASALA, JCAG, and ARA	Assassination of Turkish administrative attache
27 July	Lisbon, Portugal	ARA	Takeover of Turkish Embassy, which resulted in killing of hostages and deaths of five terrorists
1984			
20 June	Vienna, Austria	ARA	Car bomb assassination of Turkish labor attache

* Analysis of the types and nationalities of targets, locations, and forensic evidence indicates the NAR may also be a cover name used by the ARF in claiming attacks against Turkish targets.

25X1

Secret

16

Approved For Release 2009/04/22 : CIA-RDP85S00315R000200060002-3

ԹՈՒՅԼԱՏՐՎԵԼ Է ԳԱՂՏՆԱԶԵՐԾՄԱՆ 2007/02/09

CIA-RDP82-00850R000500080044-0

ՄԻԱՅՆ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹՂԹԱԾՐԱՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ

[Cemal Anadol, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası (թուրքերեն),
Ստամբուլ, 1982, էջ 386—425]

Ֆրանսիան եւ հայկական կազմակերպություններն այսօր

Հնչակյան [Սոցիալ-դեմոկրատ կուսակցության] եւ Դաշնակցական [Հայ յեղափոխական դաշնակցություն] կազմակերպություններն իրենց գործողությունների մեծագույն մասն ի սկզբանե ծրագրել են Ֆրանսիայից դուրս՝ այն պատճառով, որ Ֆրանսիան աշխարհի ազգությունների առաջատարն է «հայերին» հրահրելու գործում:

Ֆրանսիային թվում է, թե դեռ պատերազմում է Առաջին աշխարհամարտում: Տեղին է հիշել, որ տարիներ առաջ Դամասկոսում ֆրանսիական հյուպատոսարանում հատուկ ծառայությունների գործակալներն առգրավեցին «Արաբական հեղափոխական հանձնաժողովներին» (Arab Revolutionary Committees) վերաբերյալ փաստաթղթեր:

Առաջին աշխարհամարտից հետո Ֆրանսիան <քաղաքական> առեւտուր էր սկսել իրենց «Անտանտ ուժեր» հորջորջող Մեծ Բրիտանիայի եւ Իտալիայի, ինչպես նաեւ դաշինքին ապավինած Հունաստանի, Սերբիայի եւ Ռումինիայի հետ. վերջիններս Օսմանյան կայսրության մնացորդների <վերաձեւման> հարցում իրենց բախտն ու ճակատագիրը վստահել էին այս ուժերին: Ֆրանսիան կամենում էր, որ Այնթապը, Ուրֆան ու Ադանան, նաեւ «Կիլիկիայի հայկական պետությունը» իր հովանու ներքո լինեն:

Ֆրանսիան այսօր օժանդակում է հայկական մի շարք ահաբեկչական կազմակերպությունների, ինչպիսիք են, օրինակ, Բեյրութում՝ «Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակը» (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia-ASALA*), Լոս Անջելեսի՝ «Հայկական ցե-

* ԱՍԱԼԱ-ի վերաբերյալ տե՛ս Կ. ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ, Պայթյուններ Թուրքիայում եւ... ոչ միայն. ASALA-ն ներսից, Երեւան, 2018:

ղասպանության արդարության մարտիկները» (Justice Commandos of the Armenian Genocide-JCAG), Փարիզում՝ «Հայկական նոր դիմադրության կազմակերպությունը» (New Armenian Resistance Organization-NAR) եւ «Հայկական անկախություն եւ ազատությունը» (Armenian Liberation and Freedom-EKO), Բեյրութի՝ «Գործողության երիտասարդաց խումբը» (Youth Action Group—GEGE) եւ «Հայ ազատագրական ճակատ — հոկտեմբերի 3-ի մարտիկները» (Armenian liberation front—3 October Commandos), Ժնևի՝ «Հունիսի 9-ի հայկական կազմակերպությունը» (9 June Armenian Organization): Այս աշակցությունը բխում է Ֆրանսիայի՝ «Թուրքերի դեմ վաղեմի թշնամանքից»: Հայերին գրգռելու ֆրանսիական ջանքերը չեն զիջում սադրանքների ու հրահրման խորհրդային փորձերին:

Զանազան երկրներում, Ինտերպոլի հավաքած տեղեկությունների համաձայն, հայկական ամենագործուն կազմակերպության՝ ԱՍԱԼԱ-ի զինյալները մարզվում են Սիրիայի Ամմուրիյե (Ammuriye) եւ Լիբանանի Դամուր ու Սիդոն (Damur and Sidon) ճամբարներում, որ վերահսկում են «Նայեֆ Հավաթմեհ» (Naif Hawathme<h>) եւ «Դոկտոր Զորջ Հաբաշ» (Dr George Habash) կառույցները:

Այս ճամբարներում խորհրդային հետախուզական կազմակերպության՝ ՊԱԿ-ի (KGB) մասնագետները զինյալների համար հատուկ վերապատրաստում են անցկացնում: Օրինակ՝ պարզվեց, որ 1981-ին ՊԱԿ-ի աշխատակից՝ հայկական արմատներով <Կարեն> Բրուտենցը Դամասկոսից հարավ ընկած (Ամմուրիյե) ճամբարում հավաք է անցկացրել՝ մասնակցությամբ 317 հոգու, որոնցից չորսը արեւմտագերմանական Կարմիր բանակից էին, վեցը՝ իտալական Կարմիր բրիգադներից, չորսը՝ ճապոնական Կարմիր բանակից, երեքը՝ Իսպանիայի բասկյան կազմակերպությունից, մնացյալ հարյուր յոթանասունն իրանցի էին, իսկ հարյուր երեսունը՝ թուրք:

Հայկական 11 կազմակերպություններից, որոնք բաժանված են «մահվան» եւ «քարոզչության» խմբերի, երեք գլխավորների նպատակն ու գործունեությունը նույնական են, սակայն տարբեր են կիրառած եղանակները:

ԱՍԱԼԱ-ն առաջին անգամ հայտնի դարձավ 1975 թ. հունվարի 1-ին՝ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի գրասենյակի վրա ուժահար հարձակմամբ: Սա մի կազմակերպություն է, որ իրեն համարում է «Միջազգային ահաբեկչական շարժման» մաս ու հայտարարում, որ իր պայքարը կարող է պսակվել բացառապես զենքի ուժով:

Իր տարածած հոչակագրի համաձայն՝ ԱՍԱԼԱ-ն հետապնդում է հետեւյալ նպատակները.

1. Ազատագրել հայկական զավթված տարածքներն ու դրանց վրա հիմնել միացյալ, սոցիալ-դեմոկրատական Հայաստան (ըստ ԱՍԱԼԱ-ի՝ Խորհրդային Հայաստանն «ազատյալ տարածք» է, իսկ Թուրքիայի՝ Արեւելյան Անատոլիայի շրջանները՝ «հայկական զավթված հողեր»):

2. Հայությանը շնորհիվ ինքնորոշվելու իրավունք, երբ նրանք վերադառնան իրենց հայրենիք:

3. Ստիպել Թուրքիային ճանաչել «ցեղասպանությունը»՝ իբրեւ պատմական իրողություն:

4. Նշյալ հիմքերով Թուրքիային ստիպել փոխհատուցում վճարել:

ԱՍԱԼԱ-ն համագործակցում է Թուրքիայի անջատողական որոշ կազմավորումների հետ: 1980 թ. ապրիլի 8-ին ԱՍԱԼԱ-ն եւ Ապոչական (Apoist) շարժման ներկայացուցիչները (Քուրդիստանի աշխատավորների կուսակցություն) Լիբանանի Սիդոն քաղաքում մամլո ասուլիսի ժամանակ հայտարարեցին, որ զինակցում են միմյանց՝ Թուրքական կառավարության դեմ: Այդ ասուլիսի ժամանակ միայն աչքերի հատվածում բացվածք ունեցող սեւգիմակավոր 12 տղամարդ եւ 2 կին ներկայացան իբրեւ «Հայ ջոկատայիններ եւ քուրդ հեղափոխականներ Թուրքիայից» եւ հայտնեցին իրենց շրջապատող «Dr George Habash»-ին հավատարիմ «Պաղեստինյան ջոկատայիններին», որ ցանկանում են «ամրապնդել կապերը պաղեստինյան կազմակերպությունների հետ»²⁸⁵:

ՀՅԱՄ-ը (JCAH) հիմնվել է Հայոց կարծեցյալ ցեղասպանության, որ անպատիժ մնացած է համարվում, վրեժխնդրության եւ հայերի իրավունքների վերականգնման նպատակով:

ՀՅԱՄ-ը ցանկանում է.

1. Ստիպել Թուրքիային ընդունել 1915 թ. հայկական ցեղասպանությունն ու հատուցում վճարել,

2. Վերականգնել 1920 թ. Սեւրի պայմանագրում նշված հայկական հողերի սահմանները:

Ակնհայտ է, որ ՀՅԱՄ-ը հետապնդում է նույն՝ ՀՅԴ-ի նպատակները: Իսկ նրանց վերջնական նպատակը, ինչպես եւ պետք էր կարծել, համահունչ է ԱՍԱԼԱ-ի հոչակածին, այն է՝ հիշյալ տարածքների միավորումը Խորհրդային Հայաստանի հետ:

«Հայկական նոր դիմագրության կազմակերպությունը» հայտնի

դարձավ 1977 թ. մայիսի 14-ին՝ Փարիզում Թուրքիայի զբոսաշրջային գրասենյակի վրա ումբային հարձակումից հետո:

Այժմ արդեն բացահայտ է, որ այս միջազգային ահաբեկչական կազմակերպություններն աշխարհն արյամբ են հեղեղում՝ ԱՄՆ-ում բնակվող հայերի աշակցությամբ եւ խորհրդային գործակալների քաջալերությամբ: Ֆրանսիան այսօր, փաստացի, հաստատում է «Հայկական հարցի» գոյությունը: Բացի այդ՝ իրենց ակադեմիկոս հռչակող որոշ մոլեռանդ հայեր, ինչպես օրինակ՝ Միշիգանի համալսարանի Ռուսաստանի պատմության դասախոս Դենիս Փափազյանն ու Հայկական համաժողովի ատենապետ Ա. Օ. Սարգսյանը, գրքեր են գրում, ուր եղծվում են փաստերն ու վավերագրերը, եւ որոնցում թուրքերը ներկայացվում են «կեղծյալ» կերպարով:

Անկասկած նշանակալից է Հայոց պատրիարք Շնորհ Գալուստյանի եւ մի քանի այլ նշանավոր հայերի արձագանքն այն վկայություններին, թե [Թուրքիայում] բնակվող 50 000-ից 60 000 հայեր նախկինի պես առերեսվում են ցեղասպանության վտանգին եւ մշակութային կայսերապաշտության ճնշման ներքո են: Բացի այդ՝ Ֆրանսիայի պետական խորհրդի հաստատած բանաձեւն առ այն, որ «հայերը Թուրքիայում ճնշված չեն»²⁸⁶, համակողմանիորեն լուսաբանվելու դեպքում կարող է սթափեցնել արեւմտյան աշխարհը եւ հայկական չղադարող սպանությունները ներկայացնել իբրեւ աններելի հանցանք:

Այժմ արդեն հայտնի է, որ Թուրքիայում որոշ հայ հոգեւորականներ նույնպես օժանդակել են հայկական ահաբեկչական կազմակերպություններին, որ ցայսօր խլել են 19 թուրքի կյանք: <Հայտնի է> նաեւ, որ հայ եւ ասորի որբերին տեղափոխել են Նրուսաղեմ՝ իբրեւ թե «հոգեւոր կրթություն» ստանալու համար, սակայն «ուղեղի լվացման միջոցով» նրանք բացառապես վեր են ածվել «թուրքատյաց» զինյալների²⁸⁷:

Թուրքական անվտանգության ուժերը մեծ հետաքննություն սկսեցին այս կապակցությամբ, երբ արտասահման մեկնող հայ հոգեւորականի մոտ հայտնաբերվեցին որոշակի փաստաթղթեր: Խուզարկության արդյունքում պարզվեց, որ երեխաների՝ նմանատիպ առաջին խումբը Նրուսաղեմ է մեկնել 1968-ին՝ Ստամբուլի Բեյօղլու շրջանի Սուրբ Ներսիսի վանքում: Եկեղեցու քահանա Վարուժան Հիրկացյանի (Varujan Hirkacyan) վերակացությամբ:

Հենց այս ծրագրով, չնայած Թուրքիայի հայ քաղաքացիների դիմադրությանը, որոշ հոգեւորականներ Անատոլիայի շրջաններից հավաքում

են հայ ու ասորի որբերի եւ նախ բերում նրանց Ստամբուլ՝ իբրեւ թե «հոգեւոր կրթության»։ Այնուհետեւ այդ երեխաները տասնհոգիանոց խմբերով տեղափոխվում են Երուսաղեմի Հայոց ժառանգավորաց վարժարան։ 1968-ի առաջին խմբին հաջորդեցին երկրորդն ու երրորդը։ Եւ մինչ հոգեւորականները նոր որբերին Թուրքիայից Երուսաղեմ էին տանում, այնտեղից Թուրքիա էին վերադառնում նախկինում ուղարկվածները՝ արդեն որպէս «Թուրքատյաց» հմուտ զինյալներ։

Երուսաղեմի հայկական վանական դպրոցի ուսուցչական կազմից մի հոգեւորական՝ Հայկո Էլդեմիրը (Hayko Eldemir), Թուրքական անվտանգության ուժերի կողմից ձերբակալվելուց հետո իր խոստովանական վկայության մեջ հաստատում է, որ ինքը Վարուժան Հիրկացյանի վերակացու թվամբ 1968 թ. Երուսաղեմ տարվածներից մեկն է։ Նա ասում է.

«Մենք ճանապարհորդում էինք տասը հոգուց բաղկացած խմբերով։ Մեր խմբում կային երեխաներ, որ հայերեն չգիտեին եւ քրդերեն էին խոսում։ Դպրոցի մեր ուսուցիչներն անդամակցում էին Դաշնակցական կուսակցությանը, որն զբաղված էր Թուրք դիվանագետների սպանությանմբ։ Վարժարանի տարածքում կազմակերպությունն ուներ իր առանձին շենքը։ Ուսումնառության ընթացքում մենք «հակաթուրքական» բնույթի դասընթացներ էինք ունենում։ Մեր ուղեղները լվանում էին։ Ուսման ավարտին մենք դարձանք հակաթուրք հայ ծայրահեղականներ։ Հետագայում ես Հայոց պատմություն էի դասավանդում այս դպրոցում։ Ես ասում էի իմ աշակերտներին, որ Թուրքերը կոտորել են հայերին, եւ դրա վրեժը կարող են լուծել միայն մեզ պես հայորդիները, որ ատում են Թուրքերին»։

Հայկո Էլդեմիրը վկայում էր նաեւ, որ ինքն Արփիար Դեմիրճյանի (Arpiyar Demirciyan) ընկերն է, մի ահաբեկչի, որ խափանարար գործողություններ է կատարել Եւրոպայում գտնվող Թուրքական հաստատություններ դեմ։ Էլդեմիրը հավելում է.

«Երուսաղեմի Հայկական վարժարանի տեսուչ Շահե Աճեմյանն ինձ կարգադրեց լավ երեխաներ գտնել՝ դպրոցում ուսանելու համար։ Երեխաների հետ վերադառնալուս պարագային ես կդառնայի դպրոցի տեսչության անդամ։ Սակայն կալանավորվեցի մինչ այդ իրազործելը»։

Անվտանգության ուժերը պարզեցին նաեւ որոշ հոգեւորականների ներգրավվածությունը Թուրքիայի հայ քաղաքացիներից այդ երեխաների՝ ենթադրյալ «հոգեւոր կրթության» համար գումար հավաքելու հանգամանքը։ Հոգեւորական Միքայել Սագլամը (Mikail Saglam) եւ հայ

քաղաքացիները քննության ժամանակ հաստատեցին գումար հավաքելու մասին տեղեկությունները: Նվիրատվությանը մասնակցած քաղաքացիներն ասացին, թե կարծել են, որ գումարը կծախսվի երեխաների կրթության նպատակով, եւ որ իրենք տեղյակ չեն եղել Երուսաղեմի հայկական հոգեւոր դպրոցի հակաթուրքական եւ Դաշնակների կողմից կառավարվող հաստատություն լինելու մասին:

Անվտանգության ուժերի իրականացրած գործողությունների արդյունքում բացահայտվեց, որ հակաթուրք զինյալներ պատրաստելու նպատակով Երուսաղեմ տարված մի շարք հայեր վերադարձել են Թուրքիա, իսկ մնացյալներն անդամակցել են ահաբեկչական խմբավորումների: Պարզվեց նաեւ, որ Թուրքիա վերադարձած քահանաները եկեղեցում կրոնական արարողություններից հետո Դաշնակցական ահաբեկչական կազմակերպության գործունեությանն աղերսվող քայլերգեր են կատարել: Քահանա Միքայել Սազլամն իր խոստովանության մեջ ասում է.

«Ինձ տարան Երուսաղեմ, երբ ես տասը տարեկան էի: Այնտեղ ուսանել եմ հինգ տարի: Ուսման ընթացքում ես մոռացա իմ թուրքական ինքնության մասին: Մեզ մշտապես սերմանում էին թուրքերին ատելու գաղափարը:

Հայկո էլդեմիրին հանդիպել եմ 1977 թվականին: Այն ժամանակ նա Հայոց պատմություն էր դասավանդում: Հաճախ էր խոսում Հայոց ցեղասպանության մասին: Թուրքիա վերադարձել եմ 1980-ի հուլիսին: Պատարագի մասնակցելու համար գնացի Բույուկդերեի (Buyukdere) հայկական եկեղեցի: Պատարագը մատուցում էր Հայկո էլդեմիրը: Արարողությունից հետո մենք հրավիրված էինք ճաշի, որի ժամանակ էլդեմիրը խնդրեց հյուրերին, որ նրանց երեխաներն իրեն մոտենան: Նաեւ հետաքրքրվեց, թե արդյոք դժգոհություններ չունեն եւ արդյոք իրենց թուրքական կառավարության կողմից ճնշված չեն զգում: Իսկ հայ քաղաքացիները պատասխանեցին, որ ոչ միայն ճնշված չեն, այլեւ ընդհակառակը՝ բարվոք կյանք են վարում: Այնուհետեւ մենք դուրս եկանք, հեռացանք եկեղեցուց եւ մեքենա նստեցինք՝ ճանապարհին հնչեցնելով դաշնակցական քայլերգեր ու հայկական մեղեդիներ»:

Թուրքիայից Երուսաղեմի վարժարան տարված երեխաներն ուսանում են երկաստիճան կրթական համակարգով²⁸⁸: Հայերեն իմացողներն անմիջապես անցնում են միջին եւ ավագ դպրոցի մակարդակի կրթության: Իսկ հայերեն չիմացող երեխաներին, օրինակ՝ ասորիներին,

առաջինն ուսուցանում են հայերեն: Ավագ դպրոցն ավարտածներն անցնում են հոգեւոր խորացված կրթության բաժին՝ <Ընծայարան>: Ուսման այդ շրջափուլում տիրացուները, որ նաեւ մշտապես մասնակցում են Սրբոց Հակոբյանց տաճարում մատուցվող պատարագներին, Հայոց պատմության դասընթացների միջոցով վեր են ածվում «Թուրքիո թշնամիների»:

Կալանավորված հոգեւորական Հայկո էլդեմիրը, որ վարժարանի փոխտեսուչն է եղել, պատմում է, որ ինքն այնտեղ ուսանել է յոթ տարի, ավելի ուշ սկսել է դասավանդել դպրոցում: Նա ասաց.

«Մեզանից տասին Հայկական վարժարան էր տարել հոգեւոր հայր Վարուժան Հիրկաչյանը (Varujan Hirkaciyan) 1968 թվականին: Այն ժամանակ արդեն հայերեն էի խոսում, որովհետեւ Ստամբուլում հայկական դպրոց էի հաճախել: Հովհաննես Բագրատը, Հովհաննես Սավասը (Ohannes Pakrat, Ohannes Savas) ու ես նույն խմբում ընդգրկվեցինք. նրանք էլ ինձ պես կարողանում էին հայերեն գրել-կարդալ: Իսկ Եզնիկ, Արամ եւ Հովհաննես Բալյան (Yeznik, Aram, Ohannes Balyan) ասորի եղբայրները, որ հայերեն չէին խոսում, ուրիշ խումբ ուղարկվեցին:

Դպրոցում մենք սաստիկ հսկողության տակ էինք: Կանոնները խախտող ուսանողները խստագույնս պատժվում էին: Մենք նախ մասնակցեցինք ժամանակակից հայոց լեզվի բանավոր դասընթացների: Իսկ թուրքերի հանդեպ ատելութունը սերմանվեց Հայոց պատմության ժամերին: Հայոց պատմությունը դասավանդվում է առաջին դասարանից մինչեւ ուսման ավարտը: Առաջին ուսումնական տարվա ընթացքում դասավանդվում է հայ ժողովրդի ծագումը, երկրորդում՝ զարգացումը: Երրորդ տարում անցնում են Հայաստանի գրավումը Հռոմի կողմից, եւ քննարկվում են հայերի հարաբերություններն արաբների ու թուրքերի հետ: Թուրքերի դեմ ատելութունն առանձնակի բժախնդրությամբ ներարկվում է վերջին տարում: Ուսանողներին պատմում են, որ 1915 թ. ապրիլի 24-ին Ստամբուլում հայ առաջնորդներ են սպանվել, եւ ցեղասպանությունն իրականացվել է գերմանացիների հետ սերտ գործակցությամբ: Աշակերտները սովորում են, թե այն հայորդիները, որ փրկվել են կոտորածներից, բռնագաղթվել են, արտաքսվել Սիրիա, Միացյալ Նահանգներ ու եւրոպական երկրներ:

Երբ սկսեցի դասավանդել, ես թուրքերի դեմ ատելության հուրը բորբոքում ու տարածում էի ուսանողների մեջ: Ես պատմում էի նրանց,

որ թուրքերը կոտորել են հայերին, որ Արեւելյան Անատոլիայի որոշ շրջաններ հայերին են պատկանում, եւ որ հայերը պարտավոր են վրեժ լուծել թուրքերից: Պաշտոնավարմանս ընթացքին ամեն լսարանում Մեծ Հայաստանի քարտեզն էր փակցված: Դասարանական աշխատանքն այս քարտեզների դիտարկմամբ էր ընթանում»:

Հայկո էլզեմիրն ասում է, որ Երուսաղեմի հայկական կազմակերպությունները Միացյալ Նահանգներից դրամական մեծ օգնություն են ստանում, գումարի մեծագույն մասը գալիս է «Հայկական օգնության միությունից»*, որ հիմնել է Նյու Յորքում բնակվող մեծահարուստ հայ Ալեք Մանուկյանը**: Վարժարանի տեսուչ Շահե Աճեմյանը մեզ հետ զրուցելիս պատմեց, որ հաստատության նոր շենքի՝ մեկ միլիոն դոլար արժեքող շինարարությունն ավարտվել է 1975-ին, եւ բոլոր ծախսերը հոգացել է Մանուկյանի «Հայ օգնության միությունը»: Նա հավելեց, որ այս կազմակերպությունը կշարունակի իր դրամական օժանդակությունը: Հայկո էլզեմիրը, որ այժմ կալանավորված է, եւ որի դատավարությունը շուտով կսկսվի, հայտնել է, որ այդ միությունը դրամական աջակցություն է ցուցաբերում աշխարհի բոլոր հայկական կազմակերպություններին ու եկեղեցիներին: Այս օգնության բնույթի եւ Թուրքիայում հայերի ծավալած գործունեության վերաբերյալ էլզեմիրն ասաց հետևյալը.

«Ձեմ կարծում, թե Դաշնակցական կամ Հնչակյան կուսակցությունները որեւէ մասնաճյուղ ունենան Թուրքիայում, քանի որ նրանք չեն սիրում թուրքերին: Նրանք իրենց ձեռնարկումներն ու գործունեությունը գերազանցապես արտասահմանում են ծավալում: Սակայն ԱՄՆ-ում Հայկական օգնության միությունը կապի մեջ է Թուրքիոյ Հայոց պատրիարք Շնորհք Գալուստյանի հետ: Որքան գիտեմ, ներկայիս աշխատանքները ներառում են՝ հայ որբերին արտասահմանյան կրթությամբ ապահովելն ու նրանց մասնագետ դարձնելը, Անատոլիայի տարբեր մասերում իրենց հայկական ինքնությունը կորցրած երեխաների հայտնաբերումն ու տեղափոխումը Ստամբուլ, ինչպես եւ նրանց հասարակական ու տնտեսական կացության բարելավումը: Այս ամենը կազմակերպում է պատրիարքարանը: Որքան գիտեմ, Պետրոս-Գրիգոր Թոքատլիյանը (Bedros Gregor Tokatliyan) պատրիարքության կողմից նշանակվել է այս աշխատանքները

* Բնագրում՝ «Armenian Relief Committee» դիտել ենք իբրեւ «Armenian Relief Society», որ հիմնվել է է. Ակնունու (Խ. Մալումյան) ջանքերով:

** Ալեք Մանուկյանը 1953–1989-ին եղել է «Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան» (AGBU—Armenian General Benevolent Union) կենտրոնական Վարչության նախագահ:

համակարգելու համար: Այս մարդն իրենց ազգային պատկանելիությունը մոռացած հայերի փնտրտուքով մշտապես մեկնում է Անատոլիա, իր հետ բերում է նրանց ողջ ընտանիքները, օգնում է տեղավորվել Ստամբուլում, իսկ հետո հոգում է նրանց փաստաթղթերի հարցը, որ կարողանան մեկնել հայաշատ երկրներ: Նա նաեւ այդպիսի ընտանիքների երեխաներին բերում է Ստամբուլ եւ տեղավորում դպրոցներում ու մանկատներում: Իսկ վստահանալու համար, որ այս ութից տասը տարեկան տղաները հայկական պատշաճ դաստիարակություն են ստանում, նրանց ուղարկում են Երուսաղեմի Հայկական վարժարան:

Բեյօղլուի Սուրբ Երրորդության եկեղեցու վանահայր Վարուժան Հիրակչյանը նույնպես ներգրավված է նման գործերում: Վարժարան ուղարկվող երեխաներին հետագայում Դաշնակցական եւ Հնչակյան կուսակցություններին անդամակցող ուսուցիչները սնում ու կրթում են թուրքերի հանդեպ ատելությունը: Ուսանողներից ոմանք վերադառնում են Թուրքիա, մյուսները նշանակում են ստանում Միացյալ Նահանգների, Եւրոպայի եկեղեցիներում կամ աշխարհասփյուռ հայ համայնքներում: Հազվագյուտ դեպքեր են լինում, որ ուսանողները չեն համակերպվում վարժարանի կյանքին ու վերադառնում են իրենց տները»:

Եւ մինչ Երուսաղեմի վարժարանում անմեղ մանուկներին «հոգեւոր կրթության» քողի տակ «հակաթուրքական ատելություն» են ներարկում, դպրոցի դիմաց խոյացող Սրբոց Հակոբյանց վանքում կրկնակի ջանքեր են գործադրվում՝ որպէս ահաբեկչական կազմակերպությունների վերապատրաստման կենտրոն:

Հայկական երկու ահաբեկչական կազմավորումները գտնվում են վանքի սրտում՝ համարվելով վանական դպրոցի մաս: Դրանք են՝ «Հայ երիտասարդաց միությունը» (Armenian Young men's association), որ Հնչակյան կուսակցության կառույց է, եւ «Հայ մարզական ընդհանուր միությունը» (Armenian general athletic association), որ Դաշնակցական կուսակցության կառույցներից է:

Հայ մարզական ընդհանուր միության շենքը վարժարանի բակում է՝ եկեղեցու ճիշտ ետեւում:

Աբրահամ Փափազյանը (Abraham Papazian) Սրբոց Հակոբյանց վանքի «Հայ մարզական ընդհանուր միության» մասնաճյուղի ղեկավարն է, որ նաեւ Համաշխարհային պատմություն ու Հայոց լեզու է ավանդում դպրոցում:

Թագվոր Հովհաննիսյանն ու Հակոբ Սանդրունին (Takvor Ohannesian, Hagop Sandruni) նույնպես անդամակցում են այս կառույցին: Երկուսն էլ վանքում իրենց կացարաններն ունեն: Սրան զուգահեռ՝ «Հայ օգնության միությունը», որ կառավարվում է «Հայ մարզական ընդհանուր միություն» հետ համագործակցող կանանց կողմից, դրամական օգնությամբ է ապահովում կարիքավոր հայ կանանց:

Հնչակյան կուսակցության «Հայ երիտասարդաց միությունը» վանքի ստորահարկում ակումբ ունի, որն իր մեջ ներառում է ընդունելության սենյակ եւ խորհրդակցության սրահ ու սրճարան: Այս հաստատությունը ղեկավարում է ժամացույցների առևտրով զբաղվող Վարուժան Դիրեդուրյանը (Varujan Diredurian), որ ծնունդով Լիբանանից է: Մյուս անդամներն են՝ Վարուժանի մտերիմ ընկեր Լիպարիտ Պետրոսյանը (Liberit Bedrosian)՝ հուշանվերների խանութի սեփականատեր, եւ ակնավաճառ Վարդան Տեր-Վարդանյանը (Vartan Der Vartanian), որ նաեւ դասավանդում է վանական դպրոցում: Կառույցի մնացյալ անդամներն են՝ վարժարանի՝ մարմնակրթության պարապմունքների երբեմնի պատասխանատու, հացագործ Հակոբ Մենեշյանը (Agop Meneshian), ոսկերիչ Հակոբ Կալայջյանը (Kalaydjian) ու լուսանկարիչ Ալեքս Կալայջյանը:

Սրբոց Հակոբյանց տաճարի արեւելյան թեկում է գտնվում «Հայ բարեսիրաց միությունը» (Armenian Well-Wishers' Association), որի անդամները հիմնականում Երուսաղեմում ծնված հայեր են: Արաբական առողջանությունը խոսող այս հայերը սերտորեն գործակցում են հայկական մնացյալ կազմակերպությունների հետ: Երուսաղեմի մահմեդական արաբներն ասում են, որ այն ավելի շատ զբաղված է տարեցներին եւ երիտասարդ հայերին օժանդակելով, քան ահաբեկչական գործունեությամբ: Այս կազմակերպությունը ղեկավարում է ՄԱԿ-ի խաղաղապահ ուժերում ծառայող Կարապետ Կարապետյանը:

Մահմեդական արաբներն ասում են, որ Սրբոց Հակոբյանց տաճարի հարեւանությամբ տեղակայված հայկական կազմակերպությունները վարժարանի եւ եկեղեցու անբաժան մասն են:

Հունիսին հայերը ուժեղացրին Փարիզի թուրքական զբոսաշրջության գրասենյակի երկու հարկերը ու պայթյունով վնասեցին շինության զգալի մասը՝ թուրքական կառավարությանը հասցնելով չորս միլիոն լիրայի վնաս:

Միեւնույն ժամանակ՝ տեղեկությունն այն մասին, որ հայերը պատրաստվում են օգոստոսին դաժանաբար սպանել Եւրոպայում գտնվող մի

շարք թուրք դիվանագետների, անհանգստացնում է արտասահմանում գտնվող մեր քաղաքացիներին:

Ժամանակն է վերջ տալ Թուրքիայի դեմ մոլեռանդ հայերի հարձակումներին ու նենգություններին: Եթե իշխանությունները չեն կարողանում վերջ տալ այս թշնամական հարձակումներին, մենք նրանց ենք մեղավոր եւ պատասխանատու համարելու հետեւանքների համար:

ՄԻԼԼԵԹ-ի էջերում ընթերցեցինք «Ֆրանսիայում Թուրքիայի դեմ գործող հայկական կազմակերպությունները» վերնագրով այս կարեւոր հոդվածը²⁸⁹:

Այսօր Փարիզում եւ ընդհանրապես Ֆրանսիայում հայկական հզոր շարժում կա: 1975 թ. տեղեկացանք, որ «Հայաստանի ազատագրման ճակատը» (Front de Libération Arménienne) նոր՝ ազդեցիկ անդամներ է ձեռք բերել: Այդ անդամները հիմնականում ճարտարագետ, իրավագետ, արվեստագետ եւ այլ մասնագիտության տեր մարդիկ են, որոնք բարոյապես եւ տնտեսապես վերստին զորացրել են կազմակերպությունը: Նրանցից ամենաաշխույժ գործիչը 34-ամյա միջուկային եռանդուժի ճարտարագետ Գրեգորյանն (Gregorian) է: Նրա ընտանիքը գաղթել է Կասսերի-Սիվաս շրջանից: Գրեգորյանի կին էլիեն գլխավորում է քիմիայի հույժ կարեւոր մի հետազոտական աշխատանոց: Եւ ամուսինը, էւ կինը էական ու ազդեցիկ դեր ունեն վերոհիշյալ կազմակերպությունում: Մենք գրեցինք Փարիզում Թուրքիայի դեսպանության մամուլ քարտուղար Նեքլա Էրբաքիրին (Necla Erbakir), որ հայ ազգայնականներն իրենց հավաքներն անցկացնում են հիմնականում Փարիզի մզկիթում: Ինչպես հայտնի է, այս մզկիթը գլխավորում է Սի Համզա Աբուբաքրը (Si Hamza Aboubakr)՝ գաղութային ժամանակաշրջանում Ֆրանսիական ազգային ժողովի ալժիրցի երբեմնի պատգամավոր, իսկ այժմ մզկիթի մերձակա տարածքում տեղակայված «Institut d'Études Musulman» (Մահմեդական ուսումնասիրությունացի հիմնարկության) աստվածաբանության եւ մահմեդական քաղաքակրթության դասախոս: Համզա Աբուբաքրը նաեւ քաջ հայտնի է իբրեւ թուրքերի մեծագույն թշնամի: Թեեւ նա խորապես ներգրավված չէ հայոց գործերում, սակայն զբաղվում է քրդական քարոզչությամբ եւ ճանաչված է իբրեւ քրդերի աջակից:

Հայ զինյալների շարքերում ֆրանսիական համալսարանների իրավունքի պատմության եւ հասարակագիտության գծով աստիճաններ ստացած Հուուրի Իփեկյան (Houry Ipekian) անունով մի կին կա: Նա նաեւ

Հայոց պատմության ասպարեզում է ծավալուն հետազոտություններ կատարել: Իփեկյանի ընտանիքը եւս Անատոլիայից <Արեւմտյան Հայաստանից> է: Մինչ հայկական վերջին պատերազմները նրա հայրը «Միություն եւ առաջադիմություն» կուսակցության տարիներին օսմանյան կառավարությունում կարեւոր պաշտոն է զբաղեցրել: Թուրքական կառավարության մեջ նա հայ համայնքն էր ներկայացնում: Հուռի Իփեկյանը Ֆրանսիայում եւ Եւրոպայում անցկացվող խորհրդաժողովների ժամանակ խոսում է հայկական քաղաքակրթության մասին՝ կենտրոնանալով հայոց ցեղասպանության վրա: Նա նաեւ հայկական հարցն է լուսաբանում ֆրանսիական դպրոցներում ու բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում: Իփեկյանը պաշտոնապես Դաշնակցական կուսակցության մշակութային թեւի անդամ է: Վերջին տարիներին Ստամբուլի Եսայան վարժարանի (Esayan Lycée) տեսուչ տիկին Գալուստյանը (Kalustyan) նույնպես գործակցել է այդ կուսակցության մշակութային թեւին: Դոկտոր Մարի Լուի Շայմոնտը (Marie Louise Chaymont) այդ թեւի մեկ այլ անդամ է, որ գրել է «Recherches sur l'histoire d'Arménie, de l'Avènement des Sassanides à la Conversion du Royaume» աշխատությունը (Փարիզ, 1969): Եւ չնայած իր ազգանունը հնչողությամբ ֆրանսիական է, Շայմոնտն իրականում հայ է: Այս երեք կանայք էլ գործում են ի սեր Դաշնակցական կուսակցության, որ Փարիզի հայկական բոլոր կազմակերպություններից Թուրքիայի դեմ ամենաթշնամական դիրքորոշումն ունի: Այդ կանանց անուններն անհնար է գտնել Դաշնակցական կուսակցության անդամների ցուցակում, որ Փարիզի թուրքական դեսպանությունն ստացել է ֆրանսիական ոստիկանությունից: Պատճառն այն է, որ այդ կանայք, համալսարանական <այլեւայլ> ֆակուլտետներում ներգրավված լինելով, իրավունք չունեն որեւէ քաղաքական կառույցի անդամակցելու: Այս երեք կանայք դաշնակցական կուսակցության այլ անդամների հետ հանդիպում են հայկական մի գրադարանի շենքում, որ Փարիզի մեր դեսպանատնից ընդամենը 150 մետր հեռավորության վրա է: Այդ գրադարանը կոչվում է «Նուբարյան հիմնադրամ» (Fondation Nubar) եւ գտնվում է 11 Ալբոնի հրապարակ, Փարիզ 6-ում: Պասսի գետնուղյա կայարանից 50 մետրի վրա գտնվող գրադարանը շրջապատված է ծառախիտ այգով: Թուրքիայի դեսպան Իսմայիլ էրեզը (Ismail Erez) [1975-ին] նահատակվեց այդ գրադարանից ընդամենը 60 մետր հեռու: Գրադարանը ղեկավարում է Թուրքերենին վարժ տիրապետող Թուրքահայ Քարինդաշյանը

(Karindashian), որ պնդում է, թե ինքը եգիպտոսից է: Հենց այս գրադարանում են իրենց հակաթուրքական հաղորդագրություններն ու ծրագրերը կազմում Փարիզի եւ աշխարհի մյուս ծագերի հայերը: Ֆրանսիայում ապրող քուրդ առաջնորդները նույնպես հանդիպում եւ աշխատում են այս գրադարանում: Հայտնի է, որ Ալիշան Մակտուբին (Alishan Mak-tubi), որ առաջնորդում է Եւրոպայի քրդական շարժումը ու ժամանակի հիմնական մասն անցկացնում է Բրիտանիայում, քանիցս այցելել է այս գրադարանը: <Տեղեկություն կա նաեւ, որ> նրա օգնականներն այստեղ են աշխատում: Ժամանակակից արեւելյան լեզուների ղաղափուն դպրոցի (École Nationale des Langues Orientales Vivantes) քրդերենի դասախոսը նույնպես այս գրադարանի այցելուներից է: Հուռի Իփեկյանից տեղեկացանք, որ Թուրքիայում արգելված Թուրքական կոմունիստական կուսակցության [TCP] <ԹԿԿ> անդամները եւս այցելում են գրադարան, եւ բավականին սերտ համագործակցություն կա ԹԿԿ-ի եւ Փարիզի հայկական կազմակերպությունների միջեւ: Այս գրադարանում ջանք չեն խնայում Փարիզի թուրք ուսանողներին հավաքագրելու եւ իրբեւ գործակալ Թուրքիա ուղարկելու համար: Թիրախավորված ուսանողները հիմնականում Արեւելյան Անատոլիայից են լինում:

Խիստ սահմանափակ տպաքանակով 1976 թ. հուլիսին հրատարակված «Manifesto» վերտառությունը կրող գրքում Ֆրանսիայի եւ ողջ աշխարհի հակաթուրքական դեպքերը ներկայացվում են որպես հիմնական նպատակ: Այդ կապակցությամբ գիրքն առաջարկում էր լրատվական աշխույժ գործունեություն ծավալել, կազմակերպել հավաքներ եւ եկեղեցական արարողություններ, ինչպես եւ զբաղվել աշխարհի տարբեր ծագերում գործող թուրքական ներկայացուցչությունների աշխատակիցների հավաքագրմամբ: Ֆրանսիայում զգալի թվով հայեր են ապրում, եւ քանի որ նրանք ֆրանսիական անձնագրեր ունեն, կարող են ազատ կերպով մուտք գործել Թուրքիա: Ֆրանսիայում հայերն ուշի-ուշով հետեւում են տեղական քաղաքական զարգացումներին եւ կարող են հավաքել իրենց անհրաժեշտ տեղեկատվությունը: Դիտարկվող գրքում ասվում է, որ հարկավոր է համագործակցել ցանկացած մեկի հետ, որ դեմ է թուրքերին: Գրքի հրատարակիչը հիշված չէ, միայն նշվում է, որ տպագրել է «Նուբարյան հիմնադրամը»:

Հիմնականում Դաշնակցական կուսակցությունն է ղեկավարում Փարիզի հակաթուրքական գործողությունները, բայց դրանց միանում

են նաեւ Հնչակյան եւ Ռամկավար (Ազատական) կուսակցությունները: Հնչակյան կուսակցությունն ունի ընկերվարական գաղափարախոսություն, բայց կապված չէ խորհրդային կոմունիստների հետ: Իսկ Ռամկավար կուսակցությունն ուղղակիորեն կապված է խորհրդային Հայաստանի հետ եւ ղեկավարվում է այնտեղից: Երեք կուսակցությունները գրասենյակներ ունեն Փարիզում: Նրանցից առավել հակաթուրքականը Դաշնակցական կուսակցությունն է: Վերջերս Ռամկավար կուսակցությունը նույնպես զորացավ եւ հիմա բավականին ազդեցիկ դիրք է գրավում Ֆրանսիայի հայ համայնքում: Այս երեք կուսակցությունները եղանակների եւ նպատակների առումով մրցակցության մեջ են: Դաշնակցական կուսակցությունն առաջնորդում են Ֆրանսիայում երկար ժամանակ ապրած ունեւոր հայերը: Չնայած նրանց որդեգրած ընկերվարական գաղափարախոսությանը՝ Հնչակյան կուսակցության անդամների մոտքը խորհրդային միություն արգելված է:

Դաշնակցական կուսակցությանը հակազդելու նպատակով 1976 թ. Հնչակյան եւ Ռամկավար կուսակցությունները նոր՝ միացյալ կազմակերպություն հիմնեցին: Այդ նոր կազմակերպությունը կոչվեց «Front de Libération de l'Arménie Turque» (Թուրքահայաստանի ազատագրության ճակատ): Գլխամասային միավորը հաստատվել է «Նուբարյան հիմնարկությունում», որտեղից եւ իրականացվում է կառավարումը: 1962 թ. մարդահամարի տվյալներով՝ 200 000 հայ է բնակվում Ֆրանսիայում: Նրանցից շատերը կարելու դիրք են գրավում երկրում: Նրանք մեծամասամբ ճարտարագետներ են: Հայերը սովորաբար մեծ հետաքրքրություն են դրսևորում բարձր վարձատրվող մասնագիտությունների եւ եկամտաբեր աշխատանքների նկատմամբ: Ֆրանսիայի նախագահ Վալերի ժիսկար դ'էստենի հատուկ հանձնակատար Մ. Դենը (M. Daen) տաճկահայ ընտանիքից է: Սորբոնի համալսարանի Համեմատական գրականության բաժանմունքի վարիչ Մ. Մեդյանը (M. Median) նույնպես հայ է եւ մեծ գերդաստանից է սերում: Շառլ դը Դոլի պաշտոնավարման ընթացքում արտաքին գործերի նախարար Դադեյանը (Dedean) եւս հայ էր:

Բազմիցս Թուրքիա այցելած Եւա դե Վիտարի-Մայերավիչը (Eva de Vitary-Mayeravisch) (1967-ին Փարիզի մեր զբոսաշրջության գրասենյակը նրան հրավիրել էր պատաշրջվող դերվիշների (Whirling Dervishes) մասին դասախոսելու) եւ իր իրանաբնակ գրչընկեր Մուհամմադ Մարդին (Muhammad Madri) «Revue des Études Arméniennes»-ի 1973 թ. 1—2 համարներում

գրում են, թե Մելանան (Mevlana) [պատաշարջվող դերվիշների խորհրդավոր առաջնորդը] թուրք չէր, նա իրանյան ծագում ուներ եւ նույնիսկ կարող էր հայ լինել*:

Արթուր Բեյլերյանը (Arthur Beylerian) հետազոտական շատ կարեւոր աշխատանք է հրատարակել²⁹⁰: 50 էջանոց գրքուկում խոսվում է այն պատճառների մասին, թե ինչու էին հայերը մեծ տերությունների պաշտպանությանը ձգտում [Առաջին աշխարհամարտին նախորդող տարիներին]: Նաեւ խոսվում է Թուրքիայում հայերի հանդեպ բռնությունների եւ նրանց ճնշված վիճակի մասին:

Կարծում ենք, որ Ֆրանսիայում այս հակաթուրքական շարժմանը վերջ տալու նպատակով անհրաժեշտ է ի մոտո դիտարկել նմանօրինակ հրատարակությունները: Պետք է անհապաղ Փարիզի բոլոր գրադարաններ ուղարկվեն Թուրքիայի պատմության, գրականության ու մշակույթի վերաբերյալ բոլոր հնարավոր հրատարակությունները: Թուրք անվանի գիտնականները պետք է առնվազն երկու տարին մեկ դասախոսություններով հանդես գան Փարիզի մեր զբոսաշրջության գրասենյակում՝ ներկայացնելով թուրքական նոր հրատարակությունները՝ թուրքական պատմության, լեզվի, գրականության եւ մշակույթի մասին: Հատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել արտասահմանյան բուհերի հետ գիտական փոխանակման ծրագրերին: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է վստահ լինել, որ Ֆրանսիա ուղարկվող յուրաքանչյուր ոք իսկական գիտնական է: Թուրքական մշակույթի եւ քաղաքակրթության վերաբերյալ գրքերը խիստ սակավաթիվ են Ֆրանսիայում, եւ ֆրանսիական հաստատություններն անկասկած զգում են այդ պակասը: Ֆրանսիական հակաթուրք տրամադրվածության հիմնական պատճառն այն է, որ նրանք մեզ լավ չեն ճանաչում: Այս ամենը շտկելու համար մենք լուրջ քայլեր չենք ձեռնարկում, մինչդեռ թշնամիները դրանից առավելագույն օգուտ են քաղում: Մեր ազնիվ պարտքն ենք համարում նկատված դրվագների մասին պատկան մարմիններին հայտնելը:

Շարունակութիւնը՝ հաջորդիւ

* Բանաստեղծ, աստվածաբան Զալալ ադ-Դին Մուհամմադ Ռումիին (1207–1273 թթ.) թուրքերը ձգտում են «սեփականացնել»՝ շահարկելով ներկայիս Թուրքիայի տարածքում թաղված լինելու հանգամանքը: